

Co-funded by the Rights,
Equality and Citizenship (REC)
Programme of the European Union

jednakost IN stereotipi OUT

Priručnik za učitelje razredne nastave, predmetne nastavnike, stručne suradnike u školama, predškolske odgajatelje i ostale zaposlene u odgojno-obrazovnom sustavu

Nakladnik:

Institut za istraživanje i edukaciju -
Zaposlena mama

Naziv publikacije:

jednakost IN – stereotipi OUT
priručnik za učitelje razredne nastave,
predmetne nastavnike, stručne
suradnike u školama, predškolske
odgajatelje i ostale zaposlene u
odgojno-obrazovnom sustavu

Autorica priručnika:

Tea Maderčić, Institut za istraživanje i
edukaciju - Zaposlena mama

Urednica:

Dijana Kobas Dešković, Institut za
istraživanje i edukaciju - Zaposlena
mama

Projekt:

POBUDIMO JEDNAKOST -
JEDNAKOST IN – STEREOTIPI OUT –
Nastavnici za buduće generacije
Br. REC-RGEN-VVWL-B-AG-2020/101005710

EU Program o pravima, jednakosti i
građanstvu (REC)

Koordinator projekta:

Institut za istraživanje i
edukaciju - Zaposlena mama

Partneri u projektu:

Grad Zagreb
Asocijacija za afirmaciju
potencijala žena – AFA

ISBN:

978-953-49576-1-5

Dizajn i tisak:

Bestias, Zagreb

Naklada:

1000 primjeraka

Mjesto i godina izdavanja:
Zagreb, 2021.

Brošura je dostupna
na web stranici projekta:

www.kindle-equality.com

Sadržaj

UVOD	4
STAVOVI	5
STAVOVI PREMA ISKUSTVU	6
STAVOVI KAO OPAŽANJE PONAŠANJA	6
PRISTRANOSTI I PROCESI U PODLOZI PREDRASUDA I STEREOTIPA	7
Nesvjesna pristranost vlastitoj grupi	7
Nesvjesna atribucija istih osobina članovima određene grupe	8
Pristranost potvrđivanja	8
Pristranost dostupnosti	8
Pristranost reprezentativnosti	9
Pristranost afiniteta	9
Iluzorna korelacija – doživljaj povezanosti	9
Pristranost atribucije	10
Samoispunjavajuće proročanstvo	12
Konformizam	12
RODNI STEREOTIPI	14
Spolni razvoj	14
U obitelji se stvaraju prva očekivanja	14
Utjecaj škole i nastavnika	16
Utjecaj vršnjaka	17
Istraživanja o stereotipima i rodnim ulogama među adolescentima u Hrvatskoj	18
Dječaci i mladići imaju tradicionalnije stavove	19
EFIKASNI NAČINI SMANJENJA STEREOTIPA U OBRAZOVANJU	20
Hipoteza kontakta	20
Razred slagalica	22
Obraćanje svim učenicima zajedničkim nazivom	22
Objasniti što su rodni stereotipi i diskriminacija	22
Davanje protuprimjera	23
Ne naglašavati podjele između dječaka i djevojčica	23
Odupiranje normativnim utjecajima	23
ZAKLJUČNO	27
LITERATURA	28

UVOD

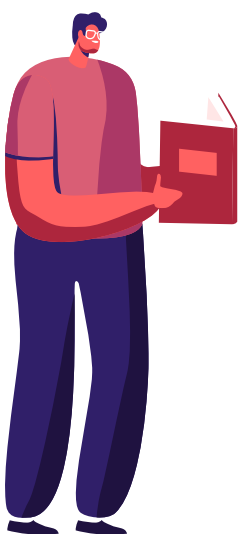
Ravnopravnost spolova, prema definiciji, podrazumijeva da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata.

Ravnopravnost spolova jedno je od temeljnih načela, koje je, kao takvo, utvrđeno člankom 3. Ustava Republike Hrvatske kojim su utvrđene najviše vrednote ustavnog poretka i temelj su za tumačenje Ustava. Osim na nacionalnoj razini, ravnopravnost spolova prepoznata je kao jedno od temeljnih načela i na razini Ujedinjenih naroda i Europske unije. Ujedinjeni narodi su na konferenciji o održivom razvoju 2015. godine usvojili novi Program globalnog razvoja do 2030. (Agenda 2030.) u okviru kojeg je doneseno 17 ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDG). U okviru 17 novih ciljeva i 169 podciljeva, uravnotežene su tri dimenzije održivog razvoja (okolišna, društvena i gospodarska dimenzija), a dva cilja direktno pokrivaju rodnu ravnopravnost (cilj 5 – rodna ravnopravnost, cilj 8 – dostojan posao za svakoga). Rušenje rodni stereotipa u društvu i jednake mogućnosti za muškarce i žene jedni su od ciljeva Strategije za rodnu ravnopravnost 2020. – 2025. Europske komisije.

Rodni stereotipi predstavljaju jednu od glavnih prepreka u postizanju stvarne rodne jednakosti. Borba protiv rodni stereotipa je maraton; rezultati i napredak ne vide se odmah. Ljudi se mogu ponašati na očigled lišeni predrasuda pred drugima, dok u sebi zadržavaju predrasudne stavove. To bi ujedno značilo da predrasude nisu iskorijenjene, samo su postale prikrivenije. Drugim riječima, ljudi su postali pažljiviji u iskazivanju vlastiti predrasuda, ali one su itekako prisutne. Predrasude i stereotipi vjerojatno se ne mogu u potpunosti iskorijeniti ili eliminirati, u najmanju ruku ne tako brzo.

S rodnom pristranošću djeca se susreću u najranijoj dobi, što potencijalno oblikuje njihove stavove i uvjerenja koja utječu na razvoj njihovih međuljudskih odnosa i odnosa sa samim sobom. Takvi stavovi i uvjerenja određuju pristup jednakosti u obrazovanju, utječu na buduće sudjelovanje djece u poslovnom svijetu te potencijalno guše njihovo fizičko i psihičko zdravlje (well-being). Nastavnici i stručni suradnici (psiholozi, pedagozi, edukacijski rehabilitatori, logopedi) imaju značajan utjecaj na način na koji djeca razvijaju ideje o značenju spola i mogu utjecati na izbor zanimanja u budućnosti koja su vezana uz spol. No, mogu biti i čimbenici društvenih promjena.

Svrha ove brošure nije dati gotova rješenja kako iskorijeniti predrasude i stereotipe, već dati uvid u to kako do njih dolazi da bismo ih lakše mogli prepo-

znati kod sebe i drugih, kao i osvijestiti kako naši stavovi mogu potencijalno negativno utjecati na živote drugih ljudi, primarno djece. Na poslijetku ćemo vam dati i smjernice kako oblikovati svoje ponašanje u smjeru društvenih promjena u školama, ali i izvan nje. Stoga, ova brošura nije namijenjena samo zaposlenima u odgojno-obrazovnom sustavu, već svima nama koji želimo biti dio promjene.

STAVOVI

Kada govorimo o stavovima govorimo o trajnom vrednovanju ljudi, objekata ili ideja. Ljudi nisu neutralni promatrači svijeta već stalno procjenjuju ono što vide te tako stavovi uključuju pozitivne ili negativne reakcije na promatrano.

Stavovi se sastoje od tri dijela:

EMOCIONALNOG

KOJEG ČINE VRSTA EMOCIJA POVEZANA SA STAVOM (NPR. LJUTNJA, TOPLINA) I JAČINA EMOCIONALNE REAKCIJE (NPR. BLAGA NELAGODA, IZUZETNO NEPRIJATELJSTVO)

Predrasude su emocionalni dijelovi stava. Mogu se definirati kao neprijateljski ili negativni stav prema pripadnicima određene grupe ljudi, koje se zasniva isključivo na njihovu članstvu u grupi, dok individualne osobine ili ponašanja osobe te grupe ostaju nezamijećene ili zanezarene.

Radi se o emocionalno nabijenim, neprovjerenim i neopravdanim pogledima ili osudama ljudi i pripadnika određenih grupa ljudi samo zbog pripadnosti toj grupi.

SPOZNAJNOG

KOJI ČINE MISLI I VJEROVANJA O STAVU

Stereotipi su spoznajni dijelovi stava, a odnose se na generalizacije o grupi ljudi, pri čemu se istovjetne osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, neovisno o njihovim međusobnim razlikama. Jednom formirani, stereotipi su otporni na promjene uslijed novih informacija.

Među najčešćim stereotipima su oni o muškarcima i ženama. Pod utjecajem stereotipa ljudi precjenjuju razlike među grupama, te ujedno podcjenjuju stvarne razlike unutar iste grupe. Također, stereotipi često ne odražavaju stvarnost, a ljudi ih upotrebljavaju za opravdanje diskriminacije.

PONAŠAJNOG

KOJEG ČINI VIDLJIVO PONAŠANJE - LJUDI SE PONAŠAJU SUKLADNO SVOJIM STAVOVIMA

Diskriminacija je neopravdano negativno ili štetno ponašanje prema članovima grupe samo zbog njihove pripadnosti toj grupi.

Npr. ako ste nastavnik fizike u osnovnoj školi i stereotipno vjerujete da djevojčice nisu talentirane za fiziku, manje je vjerojatno da ćete tijekom poučavanja posvetiti jednaku pažnju djevojčicama kao i dječacima.

Važno je napomenuti da se stavovi razlikuju i po snazi. Ako imamo snažan stav prema nečemu, tada nam brzo pada na pamet pri svakom iskustvu. Što je stav snažniji teže ga je promijeniti i obrnuto.

STAVOVI PREMA ISKUSTVU

Iako svi imaju emocionalnu, spoznajnu i ponašanjnu komponentu, svaki pojedini stav može biti zasnovan na tipu iskustava¹.

Ponekad se naši stavovi primarno zasnivaju na pomnoj **analizi relevantnih činjenica**², a svrha takvog stava je klasificirati prednosti i nedostatke onoga što vrednujemo kako bismo brzo mogli odlučiti je li vrijedno našeg truda.

S druge strane, ponekad se naši stavovi zasnivaju na emocijama i vrijednostima. Svrha takvog stava je izražavanje i potvrđivanje temeljnog sustava vrijednosti.

Emocionalno zasnovane stavove možemo grupirati po zajedničkim obilježjima:

1. nisu rezultat racionalnog razmatranja,
2. njima ne upravlja logika (npr. uvjeravajući argumenti rijetko mijenjaju emocionalno zasnovan stav),
3. često su vezani uz vrijednosti tako da pokušaji mijenjanja takvih stavova ugrožavaju sustav vrijednosti³.

STAVOVI KAO OPAŽANJE PONAŠANJA

Također, neki stavovi se zasnivaju **na ponašanju** koji su proizašli iz opažanja vlastitog ponašanja. Ponekad, u određenim situacijama ne znamo kako se osjećamo sve dok ne vidimo kako se ponašamo, npr. možemo tvrditi za sebe da prihvaćamo drugačije od sebe, ali ćemo pri susretu s osobom iz druge kulture biti nepovjerljivi u davanju informacija. Tada zaključujemo o vlastitom stavu.

1 Zanna i Rempel, 1988

2 Aronson, Wilson i Akert, 2005

3 Katz, 1960; Smith i sur., 1956

PRISTRANOSTI I PROCESI U PODLOZI PREDRASUDA I STEREOTIPA

Predrasude su rezultat našeg načina razmišljanja, grupiranja informacija i sklonost socijalnom kategoriziranju kako bi lakše tumačili nove informacije. U tom procesu kategoriziranja može doći do prečaca koji vode kreiranju pozitivnih ili negativnih stereotipa i njihovoj primjeni u ponašanju prema pripadnicima određenih grupa. Obično govorimo o negativnim predrasudama, iako one mogu biti i pozitivne, uglavnom prema pripadnicima iste ili slične grupe.

Od malih nogu učimo kako kategorizirati stvari u našoj okolini, npr. ljude kategoriziramo prema spolu, nacionalnosti, rasi, različitim fizičkim obilježjima; životinje i biljke pak u njihove potkategorije, npr. glodavci, reptili, psi, povrće, voće, jestive ili nejestive biljke, itd. Za svaku novu informaciju ili podražaj koji primimo ne formiramo novu kategoriju, već, kako bismo lakše odlučili kako na nju reagirati, oslanjamo se na naše opažanje sličnih informacija ili podražaja u prošlosti, tj. koristimo se shemama. Takva **kategorizacija** je korisna i nužna kako bi nam olakšala funkcioniranje u okolini te je našim precima bila od velike važnosti kako bi preživjeli (npr. favoriziranje vlastite obitelji, plemena ili rase te izražavanje neprijateljstva prema strancima).

U slučajevima kada nemamo spremne sheme koje možemo primijeniti u određenoj situaciji, koristimo se heuristikama, odnosno mentalnim prečacima⁴ kako bismo brže i efikasnije donijeli prosudbe. Riječ heuristik dolazi iz grčkog i znači „otkriti“. U području socijalne spoznaje heuristika se odnosi na pravila koja ljudi slijede kako bi brzo i efikasno donijeli prosudbe. Oni mogu dovesti do nesusvesnih pristranosti koje imaju svoje, nekad i negativne, posljedice.

Nesusvesna pristranost vlastitoj grupi

Jedna od tih posljedica je i **pristranost prema vlastitoj grupi**. Ona se odnosi na pozitivne osjećaje i poseban odnos prema ljudima koje definiramo kao dio vlastite grupe te negativne osjećaje i nepravedan tretman drugih samo zato jer smatramo da pripadaju vanjskoj grupi.

Zbog čega dolazi do toga?

Pojedinci žele povećati svoje samopoštovanje identificirajući se s nekom društvenom grupom, no ono se povećava jedino ako pojedinac tu grupu vidi kao superiorniju od drugih. Čak i kad su razlozi za razlikovanje od drugih minimalni, članstvo u vlastitoj grupi izaziva želju za pobjedom nad drugima te rezultira nepravednim tretmanom. Osjećaj pobjede i nadmoći pojačava osjećaj ponosa i identifikacije.

⁴ heuristik dolazi iz grčkog i znači „otkriti“, u području socijalne spoznaje heuristika se odnosi na pravila koja ljudi slijede kako bi brzo i efikasno donijeli prosudbe.

Nesvjesna atribucija istih osobina članovima određene grupe

Druga posljedica kategorizacije je opažanje **homogenosti vanjske grupe**. Ono se odnosi na opažanje pojedinaca vanjske grupe međusobno sličnijima nego što stvarno jesu i međusobno sličnijima nego što se opažaju članovi vlastite grupe. Ako nešto znamo o članu grupe čijim se članom ne smatramo, vjerojatnije je da ćemo misliti da znamo nešto o svim pripadnicima te grupe. Drugim riječima ako znamo neku ženu koja ne vozi dobro, vjerojatnije je da ćemo smatrati da je to karakteristika svih žena te da se one ne razlikuju puno u vještini vožnje.

Naši stavovi utječu na način na koji obrađujemo informacije te ne možemo događaje pamtili u potpunosti objektivno. Ovisno o našim stavovima o specifičnim grupama, informacije o njima ćemo obrađivati drugačije nego informacije o drugim grupama. Informacije sukladne našim stavovima će privući više pažnje, češće ćemo ih se moći sjetiti te će biti bolje zapamćene. Tako će se jačati i naše predrasude i stereotipi te postati relativno otporni na promjene.

Pristranost potvrđivanja

Osobe se prilikom primitka novih informacija usmjeravaju na informacije koje potvrđuju već formirana mišljenja i stavove, dok informacije koje pobijaju već postojeće stavove banaliziraju ili u potpunosti odbacuju. Npr. ukoliko učenik ili učenica koji inače prolaze s dobrim uspjehom iz određenog predmeta dobije odličan, nastavnici mogu biti skloni ignoriranju te ocjene i donošenju zaključaka temeljem ranijeg uspjeha.

Pristranost dostupnosti

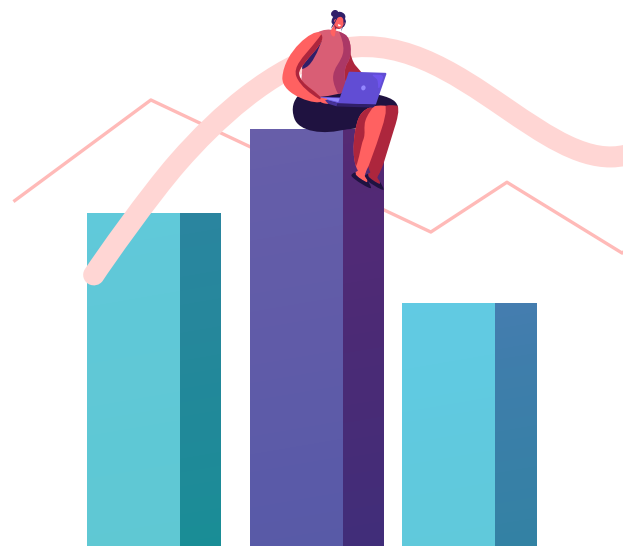
Ovaj fenomen odnosi se na pridavanje prevelike važnosti informacijama kojih se možemo brzo prisjetiti. Prilikom procjenjivanja prvo ćemo se sjetiti događaja koji su nam najznačajniji i najdostupniji. Događaj koji je formirao naše iskustvo ili ono čemu smo konstantno izloženi prvo je što nam „pada na pamet“. Npr. u nastavi, nastavnici mogu pristrano prozivati učenike koji su inače proaktivni i uključeni u diskusije i time ne otvoriti mogućnost iskazivanja znanja za učenike koji su manje aktivni zbog svoje nesklonosti pričanja pred velikom grupom.

Priistranost reprezentativnosti

U situacijama izloženosti uobičajenim, reprezentativnim podacima o određenoj osobi (npr. etnička pripadnost, socijalno-ekonomski status, spol) i paralelno objektivnim statističkim podacima (npr. školski uspjeh u matematici ne ovisi o spolu, etničkom porijeklu i socijalno-ekonomskom statusu učenika) veću važnost ćemo dati podacima koji se smatraju reprezentativnima za tu skupinu.

U nastavi se tako može dogoditi da se pristrano zaključimo kako djevojčica koja pripada etničkoj skupini roma ne može imati dobar uspjeh iz matematike.

Reprezentativnost stavlja slučajeve u kategorije ili reprezentacije na koje se pozivamo prilikom procjene. Ukoliko se nešto uklapa u našu kategoriju ili reprezentaciju, mi ćemo to tamo smjestiti. U mnogim slučajevima procjenjivanje putem reprezentativnosti može biti točno ali nas isto tako može odvesti i na krivi put. Koliko god smo sigurni u vlastito procjenjivanje putem reprezentativnosti, valjalo bi prije obratiti pažnju na statističke podatke i, gdje je moguće, temeljne omjere u populaciji.

Priistranost afiniteta

Priistranost afiniteta odnosi se na sklonost favoriziranja ljudi koji su nam slični. Svi smo čuli frazu: "Podsjećaš me na mene u toj dobi".

U školi nastavnik može davati veću pozornost onim učenicima kod kojih uočava sličnosti sebi, npr. ukoliko je nastavnik izuzetno otvorena osoba koja puno priča, može imati naklonost prema takvim učenicima te pri tome onima koji su samozatajni ne otvarati dovoljno prostora u diskusijama. Takav odnos uzrokovan nesvjesnom priistranošću može dovesti do nejednakog i nepravednog tretmana ostale djece.

Iluzorna korelacija – doživljaj povezanosti

Ponekad kada očekujemo da su neke stvari povezane, uvjerimo se da doista i jesu, čak iako u stvarnosti nisu. Ta pojava se zove **iluzorna korelacija** te se odnosi na sklonost uočavanja odnosa ili povezanosti između događaja koji nisu u stvarnosti povezani. Ona se javlja kada su događaji ili ljudi istaknuti ili upadljivi, tj. odstupaju od prosječnog. Takva istaknutost dovodi do vjerovanja u povezanost

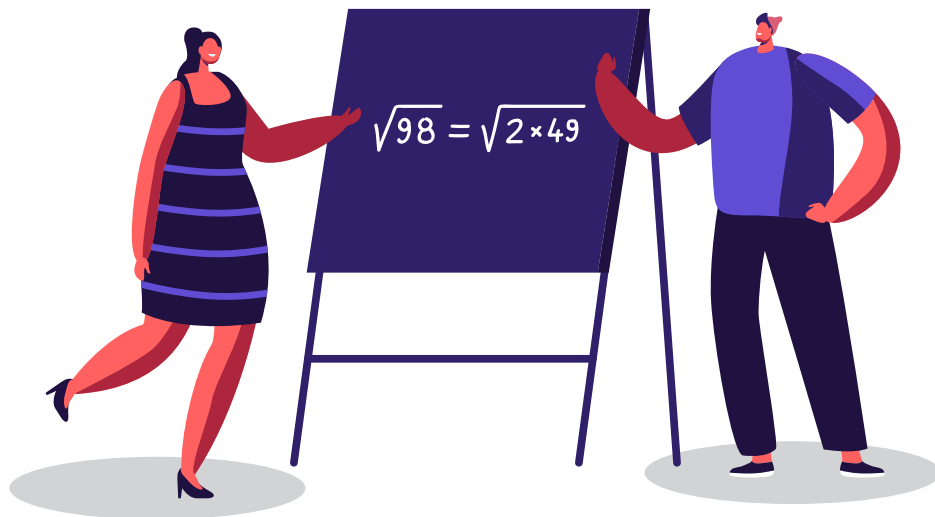
između ciljne osobe i njezinog ponašanja, pri čemu se vjerovanje generalizira na sve pripadnike grupe te osobe. No, iluzorne korelacije se mogu stvoriti i bez osobnog iskustva s osobom ili događajem, putem medija. Npr. kada se žene prikazuju u stereotipnim ulogama, prikazuju ih kao pasivne te često na tajničkim poslovima, a rijetko kao ambiciozne i kao direktorice. Tako možemo steći dojam da su sve žene takve, a i da takve poslove rade samo žene.

Pristranost atribucije

Pogrešnim pripisivanjem značenja razvijamo i održavamo predrasude i stereotipe. Ljudi su skloni **dispozicijskim atribucijama**, tj. pribjegavanju zaključku da je ponašanje osobe prvenstveno posljedica nekog aspekta njezine ličnosti, a ne situacije. Iako se neka ponašanja mogu pripisati ličnosti osobe, to nije uvijek tako jer ponašanje određuju i obilježja situacije.

Osim pojedincima, ljudi su skloni dispozicijskim atribucijama i prema čitavim grupama ljudi. Takve negativne atribucije su stereotipi. Kada se ljudi ponašaju tako da potvrđuju naše stereotipe, rijetko uvažavamo situacijske argumente ili informacije koje nam mogu objasniti zbog čega se tako ponašaju, već pretpostavljamo da je to zbog njihove osobnosti. Mogući primjer je ponašanje žene kao manje asertivne i brižne jer se tradicionalno brine o ukućanima. Zbog toga će joj se pripisati karakteristike submisivne i njegovateljice ne uzimajući u obzir situacijske faktore ponašanja kao što su zahtjevi i ograničenja uloge brige o ukućanima i kućanstvu.

Jedan od fenomena koji se javlja u obrazovnom kontekstu je i **prijetnja stereotipom**. Ona se javlja kada ljudi osjećaju da su vrednovani u odnosu na postojeći kulturalni stereotip. Taj strah ometa njihovu sposobnost izvedbe u tim situacijama. Jedan od čestih stereotipa o ženama je onaj da u usporedbi s muškarcima nisu dobre u matematici. Kada im se prije testa kaže da rezultati ovise o njihovom spolu, postižu lošije rezultate od muškaraca⁵.

5 Aronson, Wilson i Akert, 2005

Rezultati istraživanja su mješoviti, ali kada postoje stereotipi o matematici kao domeni u kojoj su bolji muškarci takvom je smatraju i učeniце i učenici⁶. Meta-analiza 70 studija u kojima se ispituje stereotipi matematike kao muške domene pokazala je da oba spola doživljavaju matematiku kao maskulinu domenu, ali da su dječaci skloniji prihvaćanju stereotipa⁷. Spolni stereotip matematike ima utjecaj na one djevojke kojima je važan sklad rodne uloge.

U praksi to znači da je važno smanjiti taj stereotip kako bi se više djevojaka odlučivalo za matematiku bez straha da će izgubiti dio svoje rodne uloge.

Pokazalo se da su žene koje su sklonije prihvaćanju rodni stereotipa podložnije negativnim utjecajima prijetnje stereotipa na matematičko postignuće⁸.

Ovaj proces također može pridonijeti padu zastupljenosti žena u području matematike, inženjstva i fizičkih znanosti, u kojima udio žena na fakultetu pada čak 2,5 puta češće nego udio muškaraca⁹. Radi kontinuiranog suočavanja s prijetnjom stereotipa u tim domenama žene se mogu udaljiti od tih domena i potražiti druge na kojima će temeljiti vlastiti identitet i samopoštovanje.

Učenici i učenice usvajaju rodno stereotipna uvjerenja koja im prenose nastavnici ili nastavnice, a takva uvjerenja rezultiraju slabijim uspjehom iz matematike pa čak i izbjegavaju zanimanja vezana uz taj predmet¹⁰. Značajan utjecaj na obrazovni uspjeh, osim motivacije, imaju i faktori kao što su percepcija rodni ulo-

ga i rodni stereotipi o obrazovnom području¹¹. Tom procesu mogu pridonijeti i ovi faktori: orijentiranost na spolno-rodne uloge¹², nedostatak uzora za žene, različit tretman žena i muškaraca u školi. Procjene vrijednosti matematike kod dječaka su značajno povezane s njihovom prijašnjom izvedbom, dok su kod djevojaka povezane s njihovim stereotipima o matematici kao muškoj domeni i s njihovim planovima o odabiru zanimanja¹³. Ohrabrujuće je da neka hrvatska istraživanja¹⁴ pokazuju da učenici srednjih škola nemaju toliko izraženo uvjerenje da su sposobnosti za matematiku urođene, ali inženjerske smjerove STEM fakulteta upisuje više mladića nego djevojaka čime je vidljiv utjecaj rodni stereotipa na odabir budućih zanimanja.

Stavovi i uvjerenja učenika mogu utjecati na ponašanje učenika, njihov interes i uloženi trud, a samim time i na obrazovno postignuće¹⁵. Najčešći primjer je taj da djevojčice podcjenjuju svoje sposobnosti pa sukladno tome neuspjeh pripisuju intelektualnoj nesposobnosti¹⁶, što se može objasniti njihovim atribucijskim stilom na kojeg se kroz obrazovni proces može utjecati.

Prema ovome, kod djevojaka je veća vjerojatnost da društveni čimbenici, neovisno o stvarnim matematičkim sposobnostima, utječu na percepciju vrijednosti matematike te podaci pokazuju da rodne uloge mogu kod djevojaka oblikovati ciljeve u karijeri i preferenciju aktivnosti, koji nadalje oblikuju njihove predodžbe o vrijednosti matematike kao i stvarne rezultate u matematičkim kolegijima i planovima o njihovom upisu¹⁷.

6 Eccles Parsons, 1981

7 Eccles Parsons, 1984

8 Oswald, 2008

9 Hewitt i Seymour, 1991; prema Jugović, 2010

10 Ferlin, 2016

11 Eccles, 1994; Baranović i sur., 2015

12 Eccles Parsons, 1984

13 Eccles Parsons, 1981

14 Arambašić, Vlahović-Štetić i Severinac, 2004

15 Pavlin-Bernardić, Ravić i Borović, 2012

16 prema Haralambos i Holborn, 2002

17 Jurjević, 2013

Samoispunjavajuće proročanstvo

Naši stavovi izazivaju stereotipna ponašanja koja ih potvrđuju. Fenomen koji se javlja ne samo u obrazovnom sustavu, već i u društvu općenito, je **samoispunjavajuće proročanstvo**. Do njega dolazi kada ljudi imaju očekivanje o tome kakva je druga osoba, što utječe na njihovo ponašanje prema toj osobi što posljedično izaziva da se ta osoba ponaša u skladu s početnim očekivanjima, dovodeći do toga da se ta očekivanja pokažu istinitima. Tako je i s očekivanjima od rodni uloga pri čemu očekivanje kreira ponašanje koje na kraju potvrđuje rodnu ulogu. I u ovom slučaju se radi o nesvjesnom i nenamjernom ponašanju. Čak i kad se ljudi pokušavaju prema drugima odnositi na pravedan, nepristran način, njihova se očekivanja mogu ušuljati i promijeniti njihovo ponašanje, što zauzvrat mijenja ponašanje osobe s kojom su u interakciji¹⁸. Ipak, ono može dovesti do ozbiljnih posljedica. Ako pretpostavimo da su npr. djevojčice u školi dobre samo za jezike, svoje ponašanje ćemo usmjeriti tako da ih potičemo da razvijaju svoje jezične sposobnosti i usmjeravati da se dalje obrazuju u tim i sličnim domenama. Djevojčice će i same početi vjerovati da je sukladno njihovoj rodnoj ulozi prikladniji profesionalni razvoj u humanističkim znanostima, a ne prirodnim. To će dovesti do rodne segregacije u zanimanjima, a mi ćemo potvrditi svoja očekivanja.

Konformizam

Kao što smo mogli vidjeti iz prethodnog neki čimbenici nastanka predrasuda djeluju unutar samog pojedinca, no postoje i čimbenici koji djeluju na razini grupe. Jedan o tih čimbenika je i **način na koji se konformiramo pravilima**.

Konformizam je često dio društvenog života, bez obzira konformiramo li se kako bismo stekli informacije ili kako bismo se prilagodili i bili prihvaćeni¹⁹. No, iako je relativno nesvjestan, konformizam također može imati zastrašujuće posljedice ukoliko uključuje predrasude, stereotipe i diskriminaciju. Svako društvo ili grupa ima svoje norme – vjerovanja o tome što je prikladno, prihvatljivo i dopušteno. One se razlikuju od kultura do kultura, od društva do društva, te od grupe do grupe. Neke norme se uče, a neke usvajamo i održavamo neizravno kroz opažanje ponašanja drugih pripadnika naše kulture, društva ili grupe. Ako živimo u društvu u kojem prevladavaju stereotipne informacije i u kojem je diskriminacija norma, većina će u određenom stupnju razviti predrasude i diskriminacije²⁰.

18 Darley i Gross, 1983

19 Aronson i sur., 2005

20 Aronson i sur., 2005

Tako dolazi do institucionalizirane diskriminacije, tj. **institucionaliziranog seksizma** – seksističkih stavova većine članova društva zato što žive u društvu u kojem su stereotipi i diskriminacija norma. Specifičnije, ukoliko odrastamo i živimo u društvu u kojem žene rijetko odabiru biti inženjerke, i u kojem većina žena obavlja uslužne poslove, tada će sam život u takvom društvu povećati vjerojatnost razvijanja određenih negativnih stavova o urođenim sposobnostima žena. To dovodi do toga da žene imaju slabije mogućnosti zbog društvenih prepreka što njihov uspjeh čini manje vjerojatnim.

Normativni konformizam

Ljudi su skloni **normativnom konformizmu**, tj. skloni su priklanjanju grupi kako bi se udovoljilo njenim očekivanjima i postiglo prihvaćanje. Zbog čega se konformiramo? Ljudi su društvena bića, želimo biti prihvaćeni i svidjeti se drugima. Ne želimo se svojim mišljenjima i ponašanjima istaknuti i možda zamjeriti ostatku grupe. Ukoliko se ne ponašamo u skladu s normama grupe, drugi će nas pokušati „urazumiti“ povećanom komunikacijom s nama, pokušat će shvatiti što se s nama događa i zašto se ponašamo tako čudno te pokušati postići da se konformiramo njihovim očekivanjima. No, ako ne uspiju, vjerojatno će smanjiti komunikaciju s nama. Hoćemo li se konformirati ovisi o tome koliko nam je sama grupa važna, koliko nam je grupa vremenski i prostorno blizu te koliko je osoba u toj grupi. Što nam je grupa važnija (prijatelji, ljudi koje cijenimo i poštujemo) i što smo više s njom u kontaktu to je veća vjerojatnost da ćemo se prikloniti normativnim pritiscima grupe²¹. Konformizam se povećava kako se povećava broj osoba u grupi, ali samo do četiri i pet članova - S druge strane, nekonformizam može imati negativne posljedice za pojedinca u smislu odbacivanja i diskriminacije što može dovesti do niskog samopoštovanja te čak i depresije.

Osim normativnog konformizma postoji i pojava **informativnog socijalnog utjecaja** uslijed koje se priklanjamo jer zaista vjerujemo da su drugi ljudi u pravu, ali i bez nužnog vjerovanja u to, najčešće kako ne bismo ispali neznalice. Konformiramo se jer druge ljude vidimo kao izvor informacija za usmjeravanje svojeg ponašanja te vjerujemo da je njihovo tumačenje nejasne situacije točnije nego naše i da će nam pomoći u izboru odgovarajućeg ponašanja. Vjerojatnije je da ćemo podleći informativnom konformizmu što nam je ta informacija važnija, a nismo sigurni što misliti ili učiniti. Točnije, konformizam će izazvati situacije koje su nejasne, krizne te kada je važno čuti mišljenje stručnjaka. Npr. kod odabira srednje škole, učenici su često zbunjeni i ne znaju koju školu upisati te se mogu obratiti školskom psihologu ili nastavnicima kako bi im olakšali odabir. Tada je bitno saslušati učenike i saznati njihove interese, umjesto voditi se svojim predodžbama i stereotipima o tome što bi za njih bilo najbolje.

RODNI STEREOTIPI

Kao što smo već naveli, jedni od najprisutnijih i najčešćih stereotipa su oni o muškarcima i ženama. Rodni stereotipi su generalizirana uvjerenja o tipičnim karakteristikama žena ili muškaraca, poput vjerovanja o fizičkim karakteristikama, osobinama ličnosti, poslovnim preferencijama ili emocionalnim predispozicijama žena i muškaraca²². Oni su uvjerenja koja opisuju kakvi muškarci i žene jesu.

Spolni razvoj

Spolno tipizirana ponašanja usvajaju se iskustvom i učenjem. Procesi socijalnog učenja koji su u podlozi odvijaju se po istim principima učenja koji vrijede za usvajanje ostalih ponašanja²³. Kroz potkrepljivanje i kažnjavanje, učenje opažanjem i samoregulaciju djeca nauče predvidjeti posljedice ponašanja. Djeca postupno usvajaju pravila o ponašanju koja se s obzirom na spol očekuju od njih tako što nauče predviđati tuđe reakcije na njihova ponašanja te sami usklađuju svoje postupke s naučenim normama²⁴. Osim toga, djeca uče i gledajući modele oko sebe pa počinju usvajati ponašanja tako što vide kako okolina reagira na spolno prikladna ili neprikladna ponašanja drugih osoba²⁵.

U obitelji se stvaraju prva očekivanja

Jedan od najvažnijih razvojnih konteksta u sklopu kojeg učimo o sebi je obitelj u kojoj odrastamo²⁶. Tijekom socijalizacije u obitelji djeca razvijaju karakteristike konzistentne sa spolnom ulogom kao što su spolno tipizirana ponašanja, osobine ličnosti, uvjerenja, preferencije i stavovi²⁷. Usvajanjem spolno tipiziranih ponašanja dječaci i djevojčice nauče očekivati različita mjesta za sebe u društvu u kojem žive te kasnije u vlastitim obiteljima²⁸. Istraživanja o različitoj socijalizaciji dječaka i djevojčica pokazala su da postoji malo razlika u načinu na koji se roditelji odnose prema sinovima i kćerima kada je riječ o toplini, ograničavanju i ohrabrivanju postignuća koje roditelji pružaju sinovima i kćerima, no postoje razlike u ohrabrivanju spolno tipiziranih aktivnosti²⁹. Oba roditelja više nude lutke djevojčicama, a kamiončiće dječacima, i više razgovaraju o osjećajima s djevojkama nego s mladićima³⁰, s time da o ljutnji više razgovaraju sa sinovima, a o tuzi s kćerkama³¹. Očevi se grublje i aktivnije igraju sa sinovima u ranom djetinjstvu nego s kćerkama³². Na ponašanja dječaka koja odstupaju od društvenih očekivanja roditelji negativnije reaguju nego na ponašanja djevojčica³³ te posebno pokazuju negativne reakcije na pona-

22 Deaux i LaFrance, 1998

23 Bandura, 1989

24 Kessler i McKenna, 1978; prema Kamenov i Galić, 2011

25 Lips, 2007; prema Kamenov i Galić, 2011

26 Kamenov, Huić, Jugović, 2011

27 Galambos, 2004; prema Kamenov i Galić, 2011

28 Moghadam, 2007; prema Kamenov, Huić i Jugović, 2011

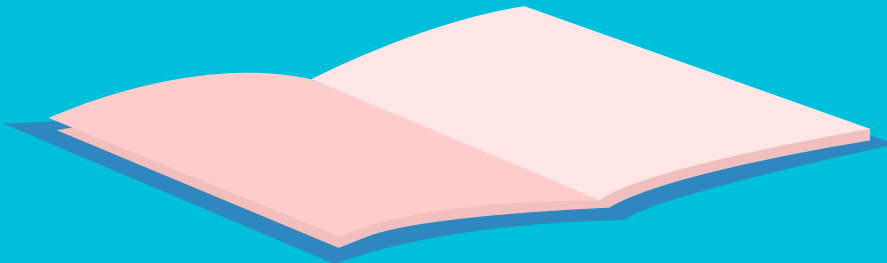
29 Maccoby i Jacklin, 1974; Huston, 1983; Lytton i Romney, 1991

30 Maccoby, 1998

31 Brody, 1999; Fivush, 1991; Fivush i sur., 2000

32 Vander Zanden, 1990

33 Sandnabba i Ahlberg, 1999

šanja sinova koja smatraju feminiziranima³⁴. Potvrđeno je da djevojčice puno više vremena provode pomažući majkama, dok dječaci provode više vremena u slobodnoj igri³⁵. Roditelji češće kćerkama zadaju da obavljaju kućanske poslove i brinu se o drugoj djeci, a sinovima poslove izvan kuće i vezane uz podizanje težih predmeta (npr. da pokose travu, iznesu smeće, očiste garažu)³⁶. U obiteljima u kojima se roditelji u odgoju vode principom rodne jednakosti sinovi više sudjeluju u kućanskim poslovima³⁷. Dječje predrasude odražavaju stavove i vrijednosti društvene zajednice koje im najčešće prenose roditelji³⁸. Djeca uče svoje stavove prema određenim skupinama izravnim poučavanjem ili promatranjem, kao i oponašanjem verbalnog i neverbalnog roditeljskog ponašanja. Djeca preuzimaju roditeljske stavove kako bi im ugodila, znajući pritom da će za takvo ponašanje biti i nagrađena⁴⁰.

U obitelji nastaju prva iskustva diskriminacije

Rezultati dosadašnjih istraživanja u Hrvatskoj provedena na odraslim osobama pokazuju kako je 50% žena te jedna trećina muškaraca bila izložena nekoj vrsti neravnopravnog tretmana u primarnoj obitelji, i to podjednako od oba roditelja, žene koje su doživjele rodnu diskriminaciju percipira-

ju više rodne diskriminacije u suvremenom hrvatskom društvu nego žene koje nisu bile rodno diskriminirane, a sudionici oba spola koji su doživjeli rodnu diskriminaciju imaju egalitarnije stavove prema rodnim ulogama te su spremniji uključiti se u akcije usmjerene na smanjivanje rodne diskriminacije⁴¹.

Utjecaj škole i nastavnika

Još jedan važan razvojni kontekst učenja za djecu je i škola. Nastavnici tretiraju djevojčice i dječake različito u smislu da daju više pažnje dječacima i različito reagiraju na uspjehe i neuspjehe djevojčica i dječaka⁴². Dječake se najčešće kažnjava zbog lošeg ponašanja, a hvali zbog uspješno riješenih zadataka⁴³. Prema studiji Europskog parlamenta⁴⁴ unatoč stereotipnom postupanju muškaraca prema adolescenticama, uključujući učitelje, vršnjake kao i roditelje, one učenice koje imaju podršku muškog učitelja koji ih sluša i cijeni te potporu vršnjaka dobrih u STEM području, razvijaju pozitivne stavove prema STEM-u.

34 Maccoby, 1998

35 Calhoun i sur., 1994; Myers, 2005; prema Kamenov i Galić, 2011

36 Antill i sur., 1996; Blair, 1992; McHale i sur., 1990

37 Coltrane, 2000; prema Kamenov i Galić, 2011).

38 Tadin, 2021

39 Horowitz i Horowitz, 1938; Kinder i Sears, 1981., prema Nesdale, 1999

40 Maričić, 2009; prema Tadin, 2021

41 Kamenov, Huić, Jugović, 2011

42 Okpala, 1996; Sadker i Sadker, 1994

43 Dweck i Leggett, 1988; Elliott i Dweck, 1988

44 [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2020\)651042](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2020)651042)

Utjecaj vršnjaka

No, utjecaj vršnjaka je snažniji od utjecaja roditelja i nastavnika⁴⁵. Djeca nagrađuju jedna druge za rodno prikladno ponašanje i kažnjavaju za ponašanje koje smatraju rodno neprikladnim⁴⁶, a slične sankcije primjenjuju na djeci koja se igraju s pripadnicima drugog spola⁴⁷. Djeca više kažnjavaju dječake nego djevojčice ako se ponašaju “neprikladno za svoj spol”⁴⁸.

Za razliku od socijalnog učenja u kojem je dijete pasivni promatrač, prema kognitivističkim modelima dijete je aktivan agent u biranju i korištenju informacija važnih za njegovu razvojnu razinu i osobne ciljeve⁴⁹. **Rodna shema** je kognitivna struktura koja se upotrebljava za organizaciju podataka koji se odnose na rod⁵⁰. Što smo češće izloženi kontekstima koji nas podsjećaju na neku pojedinu kvalitetu, to će naša shema o sebi (toj kvaliteti) postati jača⁵¹ i otpornija na informacije koje su nekonzistentne ili suprotne shemi⁵². Ljudi u svojoj kulturi uče kompleksnu mrežu koncepata i simbola povezanih sa spolom kad stvore rodne sheme, percipiraju vlastito i tuđe ponašanje kroz filter ovih shema – npr. osoba koja ima jake rodne sheme, ne samo da će biti motivirana na ponašanje u skladu sa svojim spolom, nego će prosuđivati i druge ljude kroz prizmu roda (maskulino ili feminino ponašanje). Rodne sheme oblikuje okolina u kojoj osoba odrasta (kultura, obitelj, vršnjaci).

45 Katz i Ksansnak, 1994

46 Lamb, Easterbrooks i Holden, 1980

47 Thorne i Luria, 1986

48 Zucker i sur., 1995

49 Lips, 2007

50 Bem, 1981, 1983

51 Franzi, 2000

52 Markus, 1977

Istraživanja o stereotipima i rodnim ulogama među adolescentima u Hrvatskoj

Istraživanje rodnih uloga u adolescenciji provedeno u Hrvatskoj⁵³ pokazalo je da su u društvu prisutna različita očekivanja od djevojaka i mladića (Tablica 1).

Tablica 1. Očekivanja od djevojaka i mladića

OČEKIVANJA	
DJEVOJKE	MLADIĆI
širi raspon kućanskih poslova	plaćanje računa za djevojku i sebe prilikom izlaska
vremensko ograničenje noćnog izlaska – djevojke se ranije trebaju vratiti kući	ograničena sloboda odijevanja
briga o izgledu	izbor tradicionalno „muških“ zanimanja i hobija

NE ODOBRAVA SE	
DJEVOJKE	MLADIĆI
bavljenje nogometom	bavljenje baletom
izbor „tradicionalno muške srednje škole“	

Pokazalo se i da su odabiri nekih škola i slobodnih aktivnosti nepoželjni za pojedini spol, kao što je bavljenje baletom za mladiće te nogometom za djevojke, ili odabir tradicionalno muške srednje škole za djevojke. Iz izjava adolescenata vidljivo je da se tradicionalne rodne uloge odraslih osoba reproduciraju u očekivanjima od mladih vezanim uz kućanske poslove, financije, izgled i odabire aktivnosti⁵³.

Istraživanje o sadržaju rodnih stereotipa i iskustvima rodne ne/jednakosti kod djece i adolescenata u Hrvatskoj⁵⁴ upućuje da djeca i mladi nemaju izražene stereotipe o različitim sposobnostima ili mogućnostima muškaraca i žena, a stereotipi o rodnim ulogama i prikladnosti različitih životnih puteva djevojaka i mladića još uvijek su izraženi.

⁵³ Jugović i Kamenov, 2008

⁵⁴ Kamenov, Huić, Mehulić i Kobas Dešković, 2020

Dječaci i mladići imaju tradicionalnije stavove

Rezultati istraživanja provedenog u sklopu projekta **#MIMOŽEMOJEDNAKO - Djeca i mladi za otklanjanje stereotipa o muškarcima i ženama** pokazuju kako su tradicionalne rodne uloge još uvijek prisutne u društvu i odgoju djece. Poslovi su u obiteljima slično tradicionalno podijeljeni, iako postoji pomak prema egalitarnosti u području brige oko djece i njihovih obaveza.

Djeca i mladi nemaju izražene stereotipe o različitim sposobnostima ili osobinama muškaraca i žena.

U mlađoj dobi dječaci u obitelji doživljavaju više rodne diskriminacije od djevojčica, dok je u starijoj dobi obrnuto.

I u mlađoj i u starijoj dobi dječaci doživljavaju više rodne diskriminacije u školi. Sukladno tome, djevojčice i djevojke bolje percipiraju nastavnička pozitivna ponašanja i stavove.

Djevojčice i djevojke imaju egalitarniji stav prema rodnim ulogama od dječaka i mladića, te su sukladno tome više zainteresirane za temu rodne ravnopravnosti i sklonije uključivati se u aktivnosti kojima se ona promiče. Slično je potvrđeno i u istraživanju Tadin (2021) gdje dječaci pokazuju više stereotipa po pitanju obrazovanja i budućeg zanimanja.

Također, mlađa djeca izražavaju više stereotipnih vjerovanja od starijih što je potvrđeno istraživanjem u kojem je kod učenika drugih razreda utvrđena viša razina stereotipnih vjerovanja u odnosu na učenike osmih razreda osnovne škole.

Također, mladi učenici pokazuju više stereotipna vjerovanja prema budućim radnim ulogama, ali i roditeljskim ulogama u odnosu na starije učenike.

Sukladnost stavova djece s odraslima potvrđuje istraživanja provedeno na odraslima⁵⁵ prema kojem muškarci podržavaju rodnu ravnopravnost, posebno mladi i obrazovaniji, međutim, po pitanju podjele kućanskih poslova među muškarcima prevladavaju rodno stereotipna mišljenja da je žena zadužena za npr. pranje i čišćenje, a muškarac za kućne popravke.

Isto istraživanje pokazuje da žene smatraju kako su kućanski poslovi zajednička odgovornost, ali se većina žena slaže da su poslovi kućnih popravaka više za muškarce.

EFIKASNI NAČINI SMANJENJA STEREOTIPA U OBRAZOVANJU

Budući se stereotipi i predrasude zasnivaju na pogrešnim informacijama, brojni analitičari su godinama vjerovali da je dovoljno obrazovati ljude, tj. pružiti im točne informacije i njihove će predrasude nestati⁵⁶. No, zbog emocionalne osnove predrasuda, različitih pristranosti te stereotipa zasnovanih na pogrešnim informacijama, teško ih je promijeniti jednostavnim pružanjem točnih informacija.

Na mijenjanje stavova pojedinaca utjecat će međugrupni kontakt, a posebice međugrupno prijateljstvo. To je potvrđeno kako za adolescente⁵⁷ tako i za djecu⁵⁸. Također, određena istraživanja ističu kako će na poboljšanje međugrupnih stavova utjecati i sama svjesnost o postojanju prijateljstva između članova svake grupe⁵⁹.

Nakon što je utvrđeno da se predrasude razvijaju kod djece u vrlo ranoj dobi, psiholozi su povećali svoje napore u ispitivanju njihovog razvoja i mogućeg smanjenja te je utvrđeno da djetinjstvo predstavlja razdoblje tijekom kojeg se duboko ukorijenjene predrasude mogu promijeniti, oslabiti ili izbjeći⁶¹.

Hipoteza kontakta

Hipoteza kontakta pretpostavlja da višestruki kontakt s članovima grupe prema kojoj su usmjereni stereotipi i predrasude može djelovati na smanjenje takvog ponašanja⁶².

Kako bi se iskoristile moguće prednosti kontakta za smanjenje stereotipa važno je voditi računa o sljedećem: Mogući put smanjenja predrasuda je kroz omogućavanje:

- osigurati ravnopravni kontakt između dječaka i djevojčica – u nastavi imati ista očekivanja i omogućiti uočene stereotipne primjedbe,
- omogućiti rad na ostvarenju zajedničkih ciljeva,
- učinak će biti bolji ako kontakt, odnosno suradnju, podržavaju institucije (npr. škole, ministarstva itd.),
- učinak će biti bolji ukoliko je kontakt organiziran na način da omogućuje opažanje zajedničkih interesa i humanosti⁶³.

Facilitacija procesa je od velike važnosti te nastavnici u tome imaju veliku ulogu.

56 Aronson i sur., 2005

57 Wagner i sur., 2003., prema Tomašić, 2011

58 Aboud, Mendelson i Purdy, 2003.; Feddes i sur., 2009., prema Tomašić, 2011

59 Wright i sur., 1997., prema Tomašić, 2011

60 Aboud, Tredoux, Tropp, Brown, Niens, Noor, 2012; prema Tadin, 2021

61 Abrams, 2010; prema Tadin, 2021

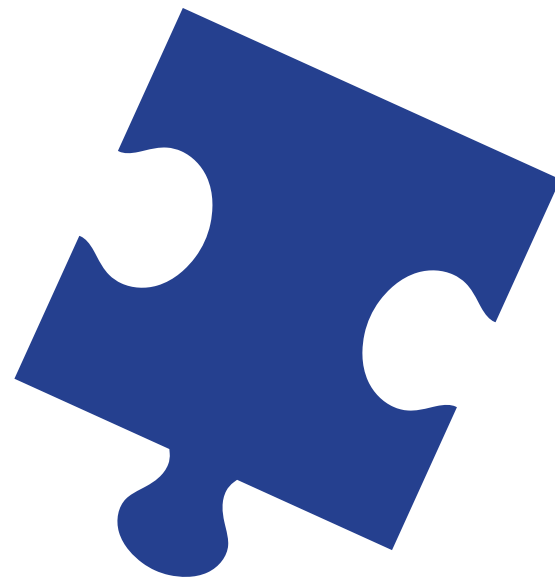
62 Aronson i sur., 2005

63 Allport, 1954

Kontakt se mora ostvarivati u prijateljskom, neformalnom okruženju, mora biti izravan te ponavljan, a osoba mora vjerovati da su članovi druge grupe tipični za tu grupu, a ne iznimke.

Razred slagalica

Razred-slagalica je tehnika rada u učionici koja je osmišljena u svrhu smanjenja predrasuda i podizanja samopoštovanja djece. Djeca se raspodjele u nekoliko grupa za učenje, dnevna lekcija se podijeli u odlomke tako da svaki učenik dobije dio pisanog materijala od kojih svaki ima jedinstveni i ključni dio informacije koji se kao komadići slagalice moraju složiti zajedno kako bi se vidjela cijela slika. Svaki pojedinac mora naučiti svoj dio i podučiti druge članove svoje grupe. U tom procesu djeca počinju u većoj mjeri poklanjati pažnju jedni drugima i pokazivati međusobno poštovanje. Sudjelovanje u surađujućoj grupi poništava podjelu na vlastitu i vanjsku grupu i omogućuje razvijanje kategorije cjeline u kojoj nitko nije isključen iz pripadnosti grupi⁶⁴. Proces suradnje potiče razvoj empatije, tj. tijekom učenja učenici počinju uviđati da se rezultati mogu postići ako se svakom od kolega pristupi prilagođeno njegovim posebnim potrebama.

Obraćanje svim učenicima zajedničkim nazivom

Ova tehnika odnosi se na smanjivanje nepotrebnog označavanja spola⁶⁵. Tako su provedena istraživanja na predškolskoj i osnovnoškolskoj djeci gdje su neke učiteljice koristile termin spola kako bi namjerno radile podjelu na dječake i djevojčice dok su druge učiteljice izbjegavale oznaku spola i obraćale se svim učenicima zajedničkim nazivom („Dobro jutro, djeco!“). Nalazi istraživanja pokazali su kako su u razredima gdje su učiteljice dijelile učenike prema spolu rodni stereotipi bili veći⁶⁶.

Objasniti što su rodni stereotipi i diskriminacija

Druga tehnika ističe kako je bitno djeci objasniti što su rodni stereotipi i srodni pojmovi poput rodne diskriminacije⁶⁷. Neke studije s djecom u razdoblju adolescencije pokazale su kako učenje o rodnoj diskriminaciji osvještava i smanjuje rodne stereotipe među djecom⁶⁸. Učenje o rodnim stereotipima od strane odraslih kojima djeca vjeruju može dosta pomoći kod smanjivanja rodnih stereotipa kod male djece⁶⁹.

64 Aronson i sur., 2005

65 Weisgram, 2019; prema Tadin, 2021

66 Bigler 1995; Hilliard i Liben 2010, prema Weisgram, 2019

67 Weisgram, 2019; prema Tadin, 2021

68 Lamb i sur. 2009; Weisgram i Bigler 2007., prema Weisgram, 2019

69 Weisgram (2019; prema Tadin 2021)

Ne naglašavati podjele između dječaka i djevojčica

Preporučuje se da djeci ponudite širi izbor igračka za djecu odnosno izbor onih igračka koje odgovaraju dječjim interesima⁷¹. Nadalje, treba paziti da se ne ukazuje na rodne stereotipe u područjima postignuća, odnosno da se ne ističe ono u čemu su dječaci ili djevojčice bolji. Neke od strategija upućuju da djecu treba podučavati poštivanju razlika među pojedincima te se preporučuje izbaciti iz govora pretjerano naglašavanje roda i rodni stereotipa. Također, treba organizirati aktivnosti u kojima su uključene i djevojčice i dječaci te im omogućiti uvid u rodno netipizirane modele.

Učitelji također mogu imati važnu ulogu kod smanjivanja rodni stereotipa u razredu. Često nesvjesno, upravo učitelji naglašavaju podjele između dječaka i djevojčica, a kao primjer možemo navesti traženje djevojčica za obavljanje zadataka kao što je čišćenje jer se smatra više ženskom aktivnošću, a od dječaka nošenje klupa. S druge strane, učitelji koji nastoje smanjiti rodne stereotipe u razredu će, primjerice, poticati djevojčice da se bave i tradicionalno muškim predmetima, kao što je matematika.

Davanje protuprimjera

Treća tehnika odnosi se na davanje protuprimjera⁷⁰. Ako npr. dijete tijekom igre izjavi da „samo dječaci mogu biti vatrogasci“, treba mu ukazati na konkretan protuprimjer, a to je u ovom slučaju žena kao vatrogasac u društvu. Također, poželjno je ženske likove prikazivati u karakteristično muškim zanimanjima, kao i muške u karakteristično ženskim zanimanjima.

⁷⁰ Tadin, 2021

⁷¹ Berk, 2015; prema Tadin 2021

Odupiranje normativnim utjecajima

Kao što smo dosad vidjeli, nepoštivanje društvenih normi sa sobom može donijeti vrlo negativne posljedice, što otežava odupiranje normativnim utjecajima. No, kako mu se ipak oduprijeti? Prvo, trebamo si osvijestiti djelovanje normativnog utjecaja te vidjeti kako utječe na nas same, tj. u kojim uvjetima se češće konformiramo. Drugo, trebamo poduzeti konkretnu akciju. Često to ne radimo zbog straha od ismijavanja ili odbijanja, no ako smo u situaciji u kojoj se ne želimo prikloniti masi, a bojimo se posljedica ukoliko to ne učinimo, najbolje je pokušati pronaći osobu koja razmišlja isto kao i mi.

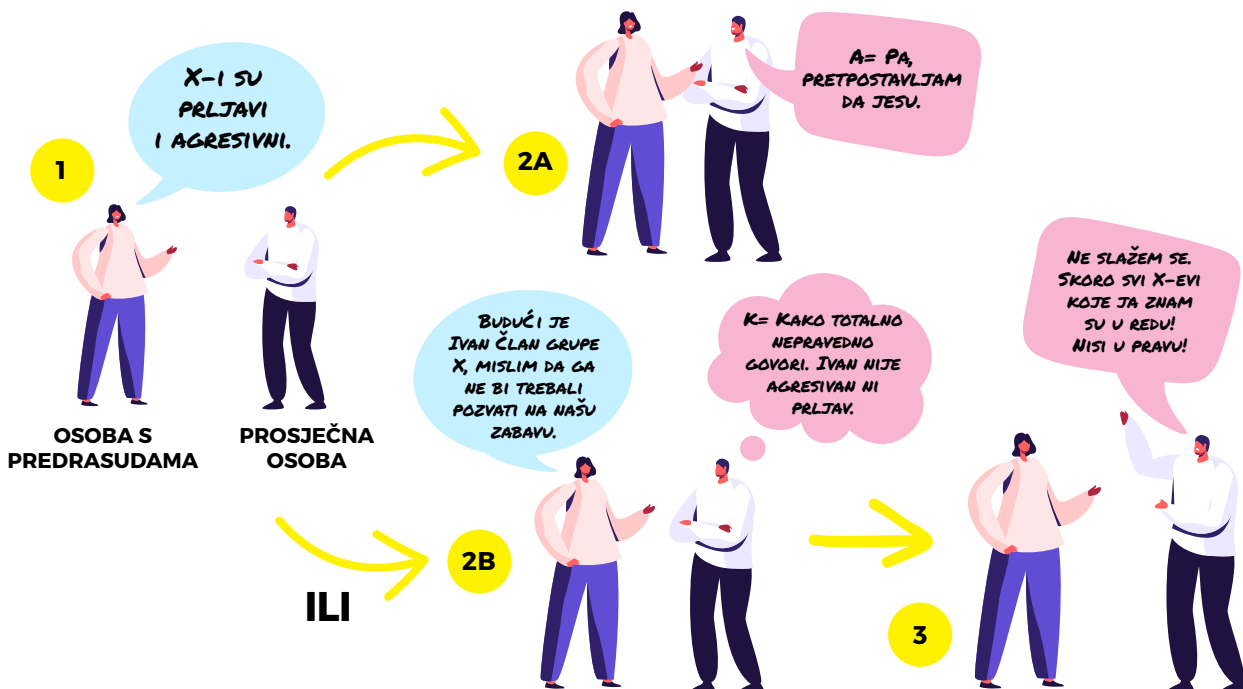
Pojedinac ili manjina grupe može utjecati na ponašanja ili mišljenja većine, no ljudi s manjinskim gledištem moraju dulje vrijeme izražavati isto gledište i različiti članovi manjinske grupe moraju se međusobno slagati. Ako manjina dosljedno izražava nepromijenjeno gledište, većina će ih vjerojatno uočiti i istražiti ta gledišta te na koncu možda i promijeniti mišljenje, ukoliko shvati da je to gledište utemeljeno.

Model kognitivne obrade stereotipa u dva koraka

A= Automatska obrada javlja se pri svakom susretu s odgovarajućim podražajem, bilo s članom stereotipizirane grupe ili s nailaskom na stereotipnu izjavu te uzrokuje prizivanje stereotipa o toj grupi iz pamćenja.

Automatska obrada javlja se, a da toga niste svjesni. Vi ne morate namjerno razmišljati o tim mislima, one se jednostavno dogode, potaknute prisustvom podražaja.

K= Kontrolirana obrada javlja se svjesno, primjerice kada odlučite odbaciti ili zanemariti stereotipne informacije koje su aktivirane.

U školi se često događa da netko, npr. kolega ili učenici, u vašoj okolini kaže nešto pristrano ili stereotipno što u vama izazove neugodu ili vas čak naljuti. Želite reći nešto, no niste sigurni što. Za početak ih možete prekinuti i pitati jednostavna pitanja poput: „Što želiš reći time?“ ili „Zašto biste rekli tako nešto?“. Pitanja prebacuju odgovornost na osobu koja je dala primjedbu. Kada su suočeni s potrebom da objasne „šalu“ ili podrže stereotip, ljudi ponekad ostanu bez teksta.

Nastavite s jednostavnim **“Recite mi više”** kako biste pomogli osobi da pomnije razumije zašto je primjedba uvredljiva. Ako govornik odgovori s npr. “Ma daj, samo sam se šalio/la”, tada možete upotrijebiti jedan od svojih spremnih odgovora, kao što je: “Ja ne smatram to smiješnim”. Bitan je **način na koji to kažete**. Najbolji je smireni ton. Nema potrebe sramotiti ili ponižavati drugu osobu. Takav način prečesto djeluje protiv vas, pojačavajući stereotipno ponašanje osobe umjesto njegovu promjenu.

Razmislite o **riziku izlaganja**. Možda će vam reći da ste osjetljivi ili previše “politički korektni”. Možda ćete se osjećati odbijeno. Možete se bojati odmazde neprijateljskih učenika ili kolege. To je osobito istinito kada izazivate nečiji autoritet. Zato razmislite o svojoj sigurnosti u bilo kojem trenutku u kojem odlučite progovoriti. Je li sada najbolje vrijeme? Mogu li to riješiti kasnije, bi li to bilo sigurnije? Postoji li netko u koga imam povjerenje – kolega, vršnjak, mentor – tko mi može pomoći u pripremi za sljedeći put kad se to dogodi? Pokušajte ne dopustiti da vas neopravdana strah ušutka, ali uzmite u obzir posljedice govora i odvagajte ih protiv posljedica neizgovaranja. Imajte na umu **dinamiku**

promjene. Ako progovorite, drugi će vas možda slijediti - a drugi nakon njih. Možda nadahnete ljude da pronađu hrabrost da progovore sami, u kasnijem trenutku. Ne procjenjujte uspjeh isključivo time mijenja li se osoba kojoj se obraćate; promjena se događa svuda oko vas. **Ne umanjite svoje napore**.

Važno je da se u nastavi i radu s učenicima svaki put izjasnite protiv stereotipne izjave. Nereagiranjem jednom, a prešućivanje sljedeći put, šalje nedosljednu poruku: ponekad je izjava u redu; drugi put nije. Dopuštajući da ne reagirate na izjavu prvi put također šaljete poruku drugima da je u redu tako nešto reći.

Kao što je već spomenuto i jednostavna pitanja kao odgovor na stereotipnu izjavu mogu biti moćan alat: “Zašto to govoriš?” “Što misliš pod time?” “Reci mi više.” – uputite učenike na ove izjave kao odgovor na stereotipne izjave. Osvijestite im da mržnja ne stoji iza svakog govora mržnje. Ponekad je u podlozi neznanje ili nedostatak izloženosti različitim populacijama. U drugim slučajevima ljudi jednostavno ne znaju negativnu moć koja stoji iza određene riječi ili fraze.

Dakle, dobar prvi korak u trenutku izloženosti stereotipnoj izjavi - pogotovo ako se prvi put susrećete s njom - je objasniti zašto su izraz ili fraza uvredljivi. Osnajujući je biti prvi glas koji prekida pristranost. To također vrijedi i kada smo drugi, treći ili četvrti glas koji se pridružuje tome. Ako je u grupi netko rekao nešto pristrano, a reagira ne samo jedna osoba već njih četvero, snaga odjeka tih glasova može imati umnožavajući učinak.

Kao nastavnici postavite si pitanje: “Kakvu klimu želim u svojoj učionici i svojoj školi?” Zatim se zapitajte: “Što mogu učiniti da promoviram takvu atmosferu?”. Učenici svih uzrasta trebaju **jezik i kontekst** kako biste im pomogli postati ljudima koji govore protiv pristranosti i stereotipa. Na načine prilagođene dobi, razgovarajte o tome zašto neke riječi bole. Kontekst (povijesni, psihološki, književni i tako dalje) takvih riječi pomaže učenicima da bolje razumiju svoju

moć da povrijede druge osobe. Tako naučeno često se širi izvan učionice, prenosi se u hodnike i na igralište, gdje se učenici koriste jezikom naučenim u učionici kako bi se izjasnili protiv netolerantnih primjedbi.

Uz sudjelovanje i doprinos učenika na početku školske godine razvijte **osnovna pravila za komunikaciju**. Postavite pravila na vidno mjesto i koristite ih kao referencu kad se pojavi pro-

blem. Stvorite zajednička pravila, npr. „Želimo da se svi osjećaju sigurno u našoj učionici.“ kada čujete nešto suprotno tome, imajte spremnu reakciju: „U ovoj se učionici se ne osjećaju svi sigurno kada kažete nešto tako“. **Brzo i nedvosmisleno reagirajte** u situaciji kada učenik traži pomoć u trenutku pristranosti - posebno ukoliko se osjeća nemoćnim da odgovori.

Kad učenike potičete da govore protiv stereotipa, zapamtite:

- recite im da to mogu
- raspravljajte o važnosti tona i temperamenta
- razmotrite njihovu sigurnost
- budite strpljivi i vjerujte da mogu nešto promijeniti
- recite im da se fokusiraju ponašanje osoba
- izbjegavajte etiketiranja ljudi

Autoritet

U borbi protiv stereotipa bitne su i pozicije s kojih govorimo. Kada govorite s pozicije autoriteta, vaše riječi često imaju veću težinu - a ponekad i ne možete procijeniti **da li slušatelj iskreno razumije** ili jednostavno ne želi odgovoriti. Ako je odgovor tišina, nemojte pretpostavljati da je vaša poruka došla do slušatelja. Pažljivo promotrite mijenjaju li se ponašanja i budite spremni ponovno progovoriti - i opet - ako je potrebno. Ako ravnatelj čuje učenika u hodniku kako se koristi stereotipnim žargonom i zastane kako bi rekao/la učeniku da se takav

jezik u školi ne tolerira, i drugi učenici i zaposleni će čuti takvu poruku s vrha. Možda i važnije, ako netko s autoritetom ne osuđuje takve izjave, time osnažuje drugačiju vrstu ponašanja. Taj nedostatak akcije svima na dohvat ruke govori da su u hodnicima, učionicama ili uredima dopuštene takve stereotipne izjave.

Kad vam prijatelj ili pouzdan kolega nešto kaže, često to čujete jasnije nego ako dolazi iz nekog drugog izvora. No, to može biti i dvosjekli mač. Objasniti drugom nastavniku zašto treba izbjegavati uvredljiv jezik, može rezultirati odgovorom “Nisi mi šef”.

Dakle, treba uzeti u obzir sljedeće:

- Koliko ste bliski s tim kolegom? (Čvrsto prijateljstvo, blago ali pozitivno poznanstvo, ništa više od “zdravo” u hodniku?)
- Kakva je priroda prošlih interakcija? (Sretna, ali plitka, osjećaji stvarnog afiniteta, neke napetosti oko drugih pitanja?)
- Kako ova osoba najbolje prima komunikaciju? (Napisano, verbalno, s humorom, u grupnim postavkama, kao tiha strana?)
- Izvažite svoj odgovor na temelju relevantnih čimbenika.

Komunikacija prema autoritetu je šakljiva i sa sobom nosi rizik. Dovodite li u pitanje voditeljske vještine svog ravnatelja? Ili izazivate iskusnijeg nastavnika na način koji bi se mogao vratiti? Hoćete li se suočiti sa sankcijama? Je li odnos moći toliko neuravnotežen da vas se uopće neće čuti - ili još gore, izrugivat će vam se zbog toga da ste pretjerano osjetljivi?

Postavite si nekoliko pitanja:

- Trebam li zapisati svoje razmišljanje, predstaviti ga u obliku pisma ili dopisa? Bi li to izbjeglo početni potencijalni ružni obračun licem u lice, dopuštajući osobi s autoritetom da upije poruku prije nego što razgovaramo o tome?
- Trebam li tražiti saveznika ili saveznike?
- Preskačem li nivo vlasti (npr. obraćanje gradskom ili županijskom uredu ili Ministarstvu prije razgovora s ravnateljem) i hoće li to kasnije dovesti do problema?

Kada je osoba koja stereotipno govori roditelj ili posjetitelj u vašoj školi, postavite si nekoliko pitanja.

- Imate li odnos s tom osobom ili je ta osoba jednokratni posjetitelj?
- Koja vrstu odnosa ta osoba ima sa školom ili s vama? (Netko s poviješću oprečnih interakcija sa školom može zahtijevati drugačiju reakciju od nekoga s pozitivnim ili neutralnim interakcijama).

Osnovni savjet za obraćanje posjetiteljima je da budete brzi, smireni, čvrsti i direktni. Možete reći:

- „Mi ne koristimo takve izraze u našoj učionici. Naša pravila u učionici zabranjuju njihovu upotrebu”.

Ne upuštajte se u raspravu o bilo kojem pojmu koji je korišten, samo se ponovno pozovite na pravila, ako je potrebno, i krenite dalje.

Ako već imate odnos s tom osobom, iskoristite ga:

- Znam da niste mislili ništa loše takvom izjavom, ali u našoj učionici ne govorimo takve stvari “.

Ako se radi o nekome tko ima povijest uvredljivog ponašanja ili oprečan odnos s vama, ostani- te čvrsti i direktni te krenite dalje sa sadržajem razgovora.

- „Ne koristimo tu riječ u ovoj učionici. Hvala vam. Sad ćemo razgovarati o izletu koji je planiran na proljeće ...”

ZAKLJUČNO

Rodni stereotipi ne mogu se u potpunosti i trenutno eliminirati. Tome mogu uvelike pridonijeti svijest i razumijevanje o tome koliko se brzo i automatski stereotipi i predrasude uvlače u svakodnevni govor, ponašanje i stav prema sebi i drugima. Nitko od nas nije potpuno lišen rodni stereotipa ili predrasuda. Za sve promjene je potrebno vrijeme. Kaže se da je rad na njima maraton, jer rezultati ne dolaze odmah. Ali svako trčanje započinje prvim korakom.

LITERATURA

- Aboud, F. E., Mendelson, M. J. & Purdy, K. T. (2003). Cross-race peer relations and friendship quality. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 165-173.
- Aboud, F., Tredoux, C., Tropp, L. R., Brown, C. S., Niens, U., Noor, N. M. (2012). Interventions to reduce prejudice and enhance inclusion and respect for ethnic differences in early childhood: A systematic review. *Developmental Review*, 32(4), 307-336.
- Abrams, D. (2010). Processes of prejudices: theory, evidence and intervention. Technical report. *Equalities and Human Rights Commission*.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Antill, J.K., Goodnow, J.J., Russell, G. et al. The influence of parents and family context on children's involvement in household tasks. *Sex Roles*, 34, 215-236 (1996). <https://doi.org/10.1007/BF01544297>
- Arambašić, L., Vlahović-Štetić, V., Severinac, A. (2004). Je li matematika bauk? Stavovi, uvjerenja i strah od matematike kod gimnazijalaca. *Društvena istraživanja*, 6 (80): 1081-1102.
- Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory, u R. Vasta (ur.), *Annals of Child Development* (sv. 6). Six theories of child development (str. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- Baranović i sur. (2015). Tko studira i zašto?. *Izveštaj o rezultatima projekta Socijalni identiteti, pristup visokom obrazovanju i odabir studija*.
- Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bigler, R. S. (1995). The Role of Classification Skill in Moderating Environmental Influences on Children's Gender Stereotyping: A Study of the Functional Use of Gender in the Classroom. *Child Development*, 66, 1072-87.
- Blair, S.L. (1992). The Sex-Typing of Children's Household Labor: Parental Influence on Daughters' and Sons' Housework. *Youth and Society*, 24:178-203.
- Brody, L. R. (1999). *Gender, emotion, and the family*. Harvard University Press.
- Calhoun, C., Light, D. i Keller, S. (1994). *Sociology*. McGraw-Hill, Inc.
- CESI - Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje. (2011). *Muškarci i rodna ravnopravnost u Hrvatskoj*. Zagreb: CESI. <http://www.cesi.hr/istrazivanje-muskarci-i-rodna-ravnopravnost-u-hrvatskoj/>
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1208-1233
- Darley, J. M., i Gross, P. H. (1983). A hypothesis-confirming bias in labeling effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 20-33. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.20>
- Deaux, K., i LaFrance, M. (1998). Gender. U D. T. Gilbert, S. T. Fiske, i G. Lindzey (Ur.), *The handbook of social psychology* (pp. 788-827). McGraw-Hill.
- Dweck, C. S. i Leggett, E. L. (1988). A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*, 95(2), 256-273. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.256>

Eccles Parsons, J. (1981). *Attributions, learned helplessness and sex differences in achievement*. Paper presented at the meeting of the Society for Research on Child Development, Boston M.A.

Eccles Parsons, J. (1984). Sex differences in mathematics participation. *Advances in Motivation and Achievement*, 2, 93 – 137.

Eccles, J.S. (1994). Understanding Women's Educational and Occupational Choices: Applying the Eccles et al. Model of Achievement-Related Choices. *Psychology of Women Quarterly*, 18: 585-609.

Elliott, E. S. i Dweck, C. S. (1988). Goals: An approach to motivation and achievement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 5-12. doi:10.1037/0022-3514.54.1.5

Feddes, A. R., Noack, P. & Rutland, A. (2009). Direct and extended friendship effects on minority and majority children's interethnic attitudes: A longitudinal study. *Child Development*, 80, 337-390.

Ferlin, L. (2016). *Percepcija rodnih uloga i rodni stereotipi o matematici*. Neobjavljeni završni rad. Rijeka: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Rijeci.

Fivush, R. (1991). Gender and emotion in mother-child conversations about the past. *Journal of Narrative & Life History*, 1(4), 325-341. <https://doi.org/10.1075/jnlh.1.4.04gen>

Fivush, R., Brotman, M.A., Buckner, J.P. et al. (2000). Gender Differences in Parent-Child Emotion Narratives. *Sex Roles*, 42, 233-253. <https://doi.org/10.1023/A:1007091207068>

Franzoi, S. L. (2000). *Social psychology* (2nd ed.). McGraw-Hill.

Galambos, N. L. (2004). Gender and gender role development in adolescence, u R. M. Lerner i L. Steinberg (ur.), *Handbook of adolescent psychology* (2. izd.) (str. 233-262), New York: Wiley.

Haralamobs, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

Hewitt, N. M., & Seymour, E. (1991). *Factors Contributing to High Attrition Rates Among Science, Mathematics, and Engineering Undergraduate Majors: Report to the Alfred P. Sloan Foundation*. Ethnography and Assessment Research, Bureau of Sociological Research, University of Colorado.

Hilliard, L.J. i Liben, L.S. (2010). Differing Levels of Gender Salience in Preschool Classrooms: Effects on Children's Gender Attitudes and Intergroup Bias. *Child Development*, 81, 1787-98.

Horowitz, E. L., & Horowitz, R. E. (1938). Development of social attitudes in children. *Sociometry*, 1, 301-338. <https://doi.org/10.2307/2785586>

Huston, A. C. (1983). Sex typing, u P. H. Mussen (ur.), *Handbook of child psychology* (4. izd., sv. 4, str. 387-467). New York: Wiley.

Jugović, I. (2010). *Važnost rodnih uloga i stereotipa u objašnjenju obrazovnog postignuća i odabira studija*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Jurjević, A. (2013). *Kauzalne atribucije uspjeha, rodne uloge i stereotipi kao odrednice obrazovnih ishoda u matematici*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Kamenov, Ž., Huić, A. i Jugović, I. (2011). Uloga iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji, stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji. *Revija za socijalnu politiku*, 18 (2), 195-215.
- Kamenov, Ž., Huić, A., Mehulić, J. i Kobas Dešković, D. (2020). *Rodni stereotipi i rodne uloge – stavovi, percepcija i iskustva djece i adolescenata* - Izvještaj kvalitativnog istraživanja. Neobjavljen rad.
- Kamenov, Ž. i Galić, B. (2011). *Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH- Izvještaj o istraživanju*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Katz, P. A., i Ksanskak, K. R. (1994). Developmental aspects of gender role flexibility and traditionality in middle childhood and adolescence. *Developmental Psychology*, 30(2), 272-282. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.2.272>
- Kessler, S. J. i McKenna, W. (1978). *Gender: An ethnomethodological approach*. New York: Wiley.
- Kinder, D. R., & Sears, D. O. (1981). Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), 414-431. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.40.3.414>
- Lamb, M. E., Easterbrooks, M. A. i Holden, G. W. (1980). Reinforcement and punishment among preschoolers: Characteristics, effects, and correlates. *Child Development*, 51(4), 1230-1236. <https://doi.org/10.2307/1129565>
- Lamb, L. M., Bigler, R. S., Liben, L.S. i Green, V.A. (2009). Teaching Children to Confront Peers' Sexist Remarks: Implications for Theories of Gender Development and Educational Practice. *Sex Roles*, 61:361.
- Lips, H. M. (2007). *A new psychology of women: Gender, culture, and ethnicity* (3. izd.). New York: McGraw-Hill.
- Lytton, H. i Romney, D. M. (1991). Parents' differential socialization of boys and girls: A metaanalysis. *Psychological Bulletin*, 109, 267-296.
- Maccoby, E. E. i Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Maccoby, E. E. (1998). *The two sexes: growing up apart, coming together*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Maričić, J. (2009). Teorije i istraživanja predrasuda u dječjoj dobi. *Psihologijske teme*, 18 (1), 137-157.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63-78. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63>
- McHale, S. M., Bartko, T., Crouter, A. C. i Perry-Jenkins, M. (1990). Children's housework and their psychosocial functioning: The mediating effects of parents' sex role behaviors and attitudes. *Child Development*, 61, 1413-1426
- Moghadam, V. M. (2007). Family. U F. Malti Douglas (Ed.), *Encyclopedia of Sex and Gender*. Vol. 2 (pp. 499-506). New York: The Gale Group.
- Myers, D. G. (2005). *Social Psychology* (8. izdanje). New York: McGraw-Hill.
- Nesdale, D. (1999). Social identity and ethnic prejudice in children. *Psychology and society*, 92-110.
- Okpala, C.O. (1996). Gender-related differences in classroom interaction. *Journal of Instructional Psychology*, 96(23), 275-285.

Oswald, D.L. (2008). Gender stereotypes and women's reports of liking and ability in traditionally masculine and feminine occupations. *Psychology of Women Quarterly*, 32, 196-203.

Pavlin-Bernardić, N., Ravić, S., Borović, K. (2012). Povezanost učeničkih stavova i uvjerenja prema matematici i kognitivnih sposobnosti s ocjenama iz matematike. *Napredak*, 153 (3-4): 315-326.

Pennington, D. C. (2008). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Sadker, M. i Sadker, D. (1994). *Failing at fairness: How our schools cheat girls*. New York: Charles Scribner's Sons.

Sandnabba, N. K. i Ahlberg, C. (1999). Parents' attitudes and expectations about children's cross-gender behavior. *Sex Roles: A Journal of Research*, 40(3-4), 249-263. <https://doi.org/10.1023/A:1018851005631>

Tadin, J. (2021). *Rodni stereotipi kod učenika i roditelja u razrednoj i predmetnoj nastavi*. Neobjavljeni diplomski rad. Zadar: Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu u Zadru.

Thorne, B. i Luria, Z. (1986). Sexuality and gender in children's daily worlds. *Social Problems*, 33(3), 176-190. <https://doi.org/10.1525/sp.1986.33.3.03a00020>

Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanjima razvoja dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 601-633.

Vander Zanden, J. W. (1990). *The social experience. An introduction to sociology*, 2. izd. NY: McGraw Hill.

Wagner, U., van Dick, R., Pettigrew, T. F. i Christ, O. (2003). Ethnic prejudice in East and West Germany: The explanatory power of intergroup contact. *Group Processes and Intergroup Relations*, 6, 22-36.

Weisgram, E. S., i Bigler, R.S. (2007). Effects of Learning about Gender Discrimination on Adolescent Girls' Attitudes toward and Interest in Science. *Psychology of Women Quarterly*, 31, 262-69.

Weisgram, E. S. (2019). Reducing Gender Stereotypes in Toys and Play for Smarter, Stronger, and Kinder Kids. *American Journal of Play*, 12(1), 74-88.

Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. & Ropp, S.A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73-90.

Zucker, K.J., Wilson-Smith, D.N., Kurita, J.A. i Stern, A. (1995). Children's appraisals of sex-typed behavior in their peers. *Sex Roles*, 33:703-25.

Zanna, M. P., i Rempel, J. K. (1988). Attitudes: A new look at an old concept. U D. Bar-Tal i A. W. Kruglanski (Ur.), *The social psychology of knowledge* (pp. 315-334). Cambridge University Press; Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Co-founded by the Rights,
Equality and Citizenship (REC)
Programme of the European Union

This publication was funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020). The content of this publication represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

GRAD
ZAGREB

ISBN 978-953-49576-1-5